

הפטרת השבת - אליהו בהר חורב¹

"וַיֵּד ה' הִיְתָה אֶל אֱלֹהֵי וַיִּשְׁנֶס מִתְּנִי וַיִּרְץ לִפְנֵי אַחָב עַד בְּאֶכָּה יִזְרְעֵאלָהּ" (מלכים א יח מו).²

גמרא זבחים קב ע"א, מנחות צח ע"א

אמר ר' ינאי: לעולם תהא אימת מלכות עליך, דכתיב: "וירדו כל עבדיך אלה אלי" (שמות יא) ואילו לדידיה לא קאמר ליה.³ רבי יוחנן אמר, מהכא: "ויד ה' היתה אל אליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב" (מלכים א יח).⁴

"והוא הלך במדבר" - פסיקתא רבתי (איש שלום) פייסקא ד

ואת מוצא שמשא ואליהו שוין זה לזה בכל דבר. משה נביא אליהו נביא. משה נקרא איש האלהים ואליהו נקרא איש האלהים ... משה ברח מפני פרעה ואליהו ברח מפני איזבל. משה ברח ובא לבאר ואליהו ברח ובא לבאר ... במשה: "ויעבור ה' על פניו" ובאליהו: "והנה ה' עובר". במשה: "וישמע את הקול מדבר אלי" ובאליהו: "והנה אליו קולי". משה כינס את ישראל להר סיני ואליהו כינסם להר הכרמל. משה ביער עובדי ע"ז "שימו איש חרבו על יריכו" ואליהו ביער ע"ז ותפש נביאי הבעל ושחטם. משה קנאי "מי לה' אלי" ואליהו קנאי "ויאמר אליהו לכל העם גשו נא אלי".⁵ משה נטמן במערה: "ושמתיד בנקרת הצור" ואליהו נטמן במערה ולן שם כדכתיב: "ויבא אל המערה וילן שם".⁶ במשה: "ויבא אל הר האלהים" ובאליהו: "ויבא אל הר האלהים". משה בא למדבר ואליהו בא למדבר והוא הולך למדבר ... משה כשנתפלל על ישראל תפש זכות אבות "זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך" וכן אליהו "ה' אלהי אברהם יצחק וישראל". משה קיבלו ישראל על ידו אהבתו של מקום "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע" ואליהו קבלו על ידו אהבתו של מקום שנאמר "ה' הוא האלהים" ... בדבר אחד מצינו משה גדול מאליהו, שלמשה אמר: "ואתה פה עמוד עמדי" ולאליהו: "מה לך פה אליהו". משה הוריד את האש ואליהו הוריד את האש. משה כשהוריד את האש היו כל ישראל עומדים ורואין אותה: "וירא כל העם וירונו" ואליהו: "וירא כל העם ויפלו על פניהם".⁷

¹ ברוב השנים הרגילות (שאינן מעוברות), נדחית הפטרת פרשת פנחס – אליהו בהר חורב, מלכים א פרק יט, מפני הפטרה ראשונה של פורענות (שלושת שבועות בין המצרים). והשנה, שהיא שנה מעוברת וקוראים פרשות מסות מסעי נפרדים, זכתה פרשת פנחס לשמור על הפטרתה. ואנו נציל הזדמנות זו (שקורית ברוב השנים המעוברות) ונדרוש בפרשת אליהו בהר חורב שמבחינות רבות היא המשך של הפטרת כי תשא – אליהו בהר הכרמל (מלכים א פרק יח). (לפי קריאת התימנים, המשך ממש, ראה הפטרת כי תשא).

² עפ"י סדר החלוקה לפרקים, פסוק זה שייך עדיין לעניין הקודם וסוגר לא רק את מעשה אליהו בהר הכרמל (פרק יח), אלא גם את גזירת הבצורת שגזר על עם ישראל (פרק יז). אך עפ"י חלוקת המסורה לפתוחות וסגורות, פסוק זה פותח את סיפור הליכת אליהו להר חורב (עקב רדיפת איזבל אותו לאחר שהרג את נביאי הבעל) וכך אנו נוהגים בהפטרת השבת.

³ שמשא לא אומר לפרעה עצמו שהוא ירד מכסאו ויבוא אליו, רק "עבדיך". ראה מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה יג: "שסופך עתיד להיות בראשם ולירד בראשונה. אלא מלמד שמשא חלק כבוד למלכות. וכן הקב"ה אמר לו חלוק כבוד למלכות שנאמר: וידבר יי' אל משה ואל אהרן ויצום אל פרעה - ציום לחלק כבוד למלכות". ראה דברינו [לחלוק כבוד למלכות](#) בפרשת וארא.

⁴ ובהמשך הגמרא שם: "אמר עולא: בקש משה מלכות ולא נתנו לו, דכתיב: אל תקרב הלום - ואין הלום אלא מלכות, שנאמר: מי אנכי ה' אלהים ... כי הביאתני עד הלום (שמואל ב ז)". (שזה אגב בניגוד לדעות אחרות שלמשה כן היה דין של מלך עפ"י הפסוק: "ויהי בישרון מלך"). משה לא זכה למלכות, אבל נצטווה לנהוג כבוד במלכות. משה וגם אליהו חולקים כבוד למלכות, מלכות הרשעה. להלן נראה השוואות רבות בין משה ואליהו (וגם הבדלים). אבל הפסוק הראשון בהפטרותנו מדגיש, עפ"י המדרש כמובן, דווקא את המכנה המשותף של משה ואליהו ביחסם למלכות. ולא באנו כמובן לפסוק הלכה לימינו ...

⁵ מעניין שהוא איננו מזכיר פסוק הרבה יותר פשוט ומתבקש בהפטרה שלנו: "קנא קנאתי לה", אלא פסוק ממעשה אליהו בהר הכרמל. אולי משום שפסוק זה איננו בטובתו של אליהו כפי שנראה להלן. ובפסוק מהר הכרמל, אכן ידו של אליהו על העליונה בהשוואה עם משה, שהוא הורג שם את נביאי הבעל "אוכלי שולחן איזבל" ואילו משה קורא לבני לוי להרוג "איש את רעהו ואיש את אחיו".

⁶ ראה פסחים נד ע"א: "עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות, אלו הן: באר, והמן, וקשת, כתב, ומכתב, והלוחות, וקברו של משה, ומערה שעמד בו משה ואליהו וכו' (בשונה מהמשה בפרקי אבות ה ו). וראה מסכת מגילה יט ע"ב: "ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: אלמלא פחות במערה שעמד בה משה ואליהו כמלא נקב מחט סדקית - לא היו יכולין לעמוד מפני האורה, שנאמר: כי לא יראני האדם וחי". ועל נושא המערה נדון בע"ה בפעם אחרת. כמקדמה, ראה דברינו [משל המערה והים](#) בפרשת החודש.

⁷ קצרנו במדרש ואף השמטנו את המקורות על מנת לקצר עוד, והקורא מוזמן לעיין במקור ולהתבשר מהמדרש בשלמותו המרחיב בקשר ההדוק שבין משה ואליהו, קשר שעולה כבר מהשוואה פשוטה של המקרא בין שמות פרק ג ופרקנו. ועם זאת, המדרש מצביע גם על השונה "הקטן" – "מה לך פה אליהו". ואף אנו נסיף אחד. משה לא סתם הולך למדבר, אלא "וינהג את הצאן אחר המדבר", פעמיים: פעם את צאן יתרו ופעם את צאן קדשים - עם ישראל לקיים את מה שנאמר לו בהליכה הראשונה: "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה". ואילו אליהו הולך למדבר בגפו. הוא מתייאש ונוטש את הצאן. זאת, כאשר דורו של אליהו היה ראוי לא פחות ראוי אם לא יותר מדורות אחרים. השווה מדרש שמות רבה א ל: "היה משה, מהרהר בלבו ואומר מה חטאו ישראל שנסתעבדו מכל האומות? כיון ששמע דבריו, אמר: לשון הרע יש ביניהן, היאך יהיו ראויין לגאולה? לכך אמר: אכן נודע הדבר - עתה ידעתי באיזה דבר הם משתעבדים". לעומתו ראה מדרש שמואל (בובר) פרשה כב על פסוק ב בהפטרה שלנו: וַתִּשְׁלַח אִיזָבֵל מַלְאָךְ אֶל אֱלֹהֵי לְאֹמֵר פֹּה יַעֲשׂוּן אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסֵפוּן כִּי קַעַת מְחַר אֲשֵׁים אֶת נַפְשֶׁךָ כִּנְפֶשׁ אֶחָד מֵהֶם - וישלח שאול מלאכים אל בית דוד לשמרו וגו' (שמואל א יט יא) ... רבנין אמרין כרעים עשיתם וכטובים לא עשיתם, רבי יהודה ברבי סימון אמר: אפילו כרעים לא

"קנא קנאתי" - שיר השירים רבה פרשה א סימן א

אין לך שמח בבני יותר מישעיהו, ועל ידי שאמר: "ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב" (ישעיהו ו), אמר לו הקב"ה: ישעיה, בנפשך את רשאי לומר "כי איש טמא שפתים אנכי" - ניחא, שמא "ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב" - אתמהא! תא חמי מה כתיב תמן: "ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה", אמר רב שמואל: רצפה - רוץ פה. רצוף פה למי שאמר דלטוריא על בני.⁸

ודכוותיה כתיב באלהו, שנאמר: "ויאמר קנא קנאתי לה' אלהי ישראל כי עזבו בריתך בני ישראל". אמר לו הקב"ה: בריתי - שמא בריתך? "ואת מזבחותיך הרסו", אמר לו: מזבחותי - שמא מזבחותיך? "ואת נביאיך הרגו בחרב". אמר לו: נביאי, ואת מה איכפת לך? אמר לו: "ואותר אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה".⁹ תא חמי מה כתיב תמן: "ויבט והנה מראשותיו עוגות רצפים" - מה הוא רצפים? אמר רבי שמואל בר נחמן: רוץ פה רצוף פיות בכל מי שאמר דלטוריא על בני ... ובאותה שעה שאמר אליהו על ישראל לשון הרע, אמר לו הקב"ה: אליהו עד שאתה מקטרג את אלו, בוא וקטרג את אלו. זהו שכתוב: "לך שוב לדרכך מדברה דמשק".¹⁰

"כי עזבו בריתך בני ישראל" - פרקי דרבי אליעזר פרק כח

... ועמד אליהו ז"ל וברח לו להר חורב ... ושם נגלה לו הקב"ה. אמר לו: מה לך פה אליהו? - קנא קנאתי. אמר לו: לעולם אתה מקנא, קנאת בשטים על גלוי עריות, שנאמר: פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן, וכאן קנאת. חייד, שאין עושין ברית מילה עד שאתה רואה בעיניך. מכאן התקינו חכמים לעשות כסא אחד מכובד למלאך הברית, שנקרא אליהו זכור לטוב מלאך הברית, שנאמר: "ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא" (מלאכי ג א).¹¹

"מה לך פה אליהו ... קנא קנאתי" פעם שנייה - אליהו זוטא (איש שלום) פרשה ח.

אמר לו הקב"ה לאליהו: מה לך פה אליהו? היה לו שיאמר לפניו: ריבונו של עולם, בניך הם, בני בחוניך הם, בני אברהם יצחק ויעקב שעשו לך רצונך בעולם. ולא עשה כן, אלא אמר לפניו: קנא קנאתי לה' אלהי צבאות. התחיל הקב"ה לדבר עמו דברי תנחומים, אמר לו: כשנגלית ליתן להם תורה על הר סיני, לא נגלו עמי אלא מלאכי השרת שהן רוצין בטובתן, שנאמר: "ויאמר צא ועמדת בהר לפני ה'" (מלכים א יט יא). ואומר: "ואחר הרעש אש לא באש ה' ואחר האש קול דממה דקה" (שם שם יב).¹²

המתין לו שלש שעות, ועדיין בדבריו הראשונים הוא עומד: "קנא קנאתי לה' אלהי צבאות" (שם שם יד). באותה שעה אמרה לו רוח הקודש לאליהו: "לך שוב לדרכך מדברה דמשק וגו' ואת יהוא בן נמשי תמשח למלך על ישראל ואת אלישע בן שפט ... תמשח לנביא תחתיד" (שם שם טו-טז), ומה שבדעתך איני יכול לעשות.¹³

עשיתם. איזבל בת כומרים היא משלחת ואומרת לאליהו כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם ופותחת לו פתח שיברח. והכא: וישלח שאול מלאכים וגו', הוי אפילו כרעים לא עשיתם". ודא עקא, שאלהו לא יודע להעריך זאת כפי שנראה גם בהמשך.

⁸ לשון הרע על בני. וראש לכולם הוא משה שאמר "והם לא יאמינו לי" ונענש בצרעת ובנחש (שבת צז ע"א, שמות רבה ג יב).

⁹ אליהו בטוח שהוא הנאמן היחיד לה' בדורו, וכל השאר חוטאים. ראה ויקרא רבה כו ב (בעקבות הירושלמי פאה פרק א): "מצינו תינוקות בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעין לדרוש את התורה מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור ... אחר כל השבח הזה יוצאין למלחמה ונופלין?! אלא, ע"י שהיו בהם דלטורין היו נופלין ... אבל דורו של אחאב, כולם עובדי עבודת כוכבים היו, וע"י שלא היו בהן דלטורין היו יוצאין למלחמה ונוצחין. הוא שעובדיה אמר לאליהו (מלכים א יח) הלא הוגד לאדוני וגו' ואכלכלם לחם ומים ... ואליהו מכריז בהר הכרמל ואומר: (מלכים א יח) אני נותרתי נביא לה' לבדי וכל עמא ידעי ולא מפרסמי למלאכא".

¹⁰ ראה המשך המדרש שם על תחילתו של ר' אבהו שלימים נעשה מרא דאתרא של קיסריה (התרגום לעברית הוא שלנו): "רבי אבהו וריש לקיש היו עולים למדינה (עיר) זו של קיסריה. אמר לו רבי אבהו ל' שמעון בן לקיש: מהו כן עלינו למדינה של חירופים וגידופים! ירד ריש לקיש מן החמור ולקח חול ונתן בפיו של ר' אבהו. אמר לו: מהו כן? אמר לו: אין הקב"ה רוצה במי שאומר לשון הרע על ישראל".

¹¹ הגענו, כצפוי, לפרשת השבוע. ראה דברינו [קנאות פנחס מול קנאות אליהו](#) בפרשה זו בשנה האחרת בהם כבר עמדנו על הקשר בין פנחס לאליהו ("פנחס הוא אליהו", ילקוט שמעוני פנחס רמז תשעא, רש"י בבא מציעא קיד ע"ב, רשב"ם ותוספות בבא בתרא קכא ע"ב ועוד). ושם הראנו שזיהוי זה מכביד על קנאות פנחס ומעצמה אותה בעוד שלכאורה יכולנו לקבל תנועה נגדית, היינו שזיהוי זה יקל על קנאות אליהו וגם הוא יקבל "ברית שלום" כפנחס. ולא היא. אליהו בקנאותו עומד כפי שנראה. מדוע באמת נבחרה הפטרה זו? קנאות מול קנאות גרידא, או אדרבא, הבלטת השוני בין שתי הקנאויות האלה כשבשתיהן גם דמותו של משה ברקע?

¹² נראה לנו להסביר קטע זה של המדרש באופן הבא: אליהו בא להר חורב ונכנס למערה, אותה מערה שמשה זכה לראות בה את כבוד ה' הרבה אחרי מעמד הר סיני, בפרשת כי תשא אחרי חטא העגל (ראה שמות פרק לג). אליהו לן במערה ושם הוא מצפה להתגלות הקב"ה מוציא אותו החוצה לעמוד מול ההר, בדומה למעמד בני ישראל מול הר סיני בו אמרו "נעשה ונשמע". וגם מזכיר לו שבמעמד זה נכחו רק המלאכים שרצו בטובתם של ישראל, לא אלה שקטרגו וסרבו להוריד תורה לבני האדם בטענה: "מה אנוש כי תזכרנו וכן אדם כי תפקדו ... אשר תנה הודך על השמים" (שבת פח ע"א). ועל הרעש והדממה נראה בהמשך.

¹³ עוד בדרך זו, ראה מדרש זוטא - שיר השירים (בובר) פרשה ח: "שימי כחותם על לבך ... קשה כשאול קנאה - קשה היתה הקנאה שהכניס אליהו כנגד ישראל. שנאמר קנא קנאתי לה' אלהי צבאות כי עזבו בריתך וגו'. היה לו לאליהו לילך למקום שעמדו אבותיו ויבקש רחמים על ישראל ולא עשה כן. אמר לו הקב"ה: צרכך בקשת? לך שוב לדמשק". ובפסיקתא רבתי (איש שלום) פסקא יא: "כל מי שמשרת את ישראל צריך לשמור עצמו שלא יטול את שלו מתחת ידיהם כגון משה וישעיהו ואליהו. משה אמר: שמעו נא המורים -

"אשר קינא לאלהיו" – מדרש שכל טוב (בובר) בראשית פרק לז יא

"ויקנאו בו אחיו" - כל קנאה הסמוכה ללמ"ד לשון חיבה, כגון "אשר קינא לאלהיו" (במדבר כה יג), "קנא קנאתי לה' צבאות" (מ"א יט י), וכל דומיהן. ואם יאמר לך אדם: "ויקנאו למשה במחנה" (תהלים קו טז)?! יש להשיב כי גם אותה קנאה של חיבה שהיו מחבבין את הכהונה, שנאמר: "ובקשתם גם כהונה" (במדבר טז י). וכל קנאה הסמוכה לבי"ת הרי היא לשון תחרות, כגון: "כי קנאתי בהוללים" (תהלים עג ג), "אל תקנא בעושי עולה" (שם לו א), "ויקנאו בו אחיו", וכל דומיהן.¹⁴

"והנה ה' עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים" - בראשית רבה כד ד

אמר רבי הונא: הרוח הזה בשעה שהוא יוצא לעולם, הוא מבקש להחריב את העולם, והקב"ה מרשלו בהרים ומשברו בגבעות, ואומר לו: היזהר שלא תזיק בריותי. מאי טעמיה? "כי רוח מלפני יעטוף" - מה הוא "יעטוף"? מתישו, כמו שאתה אומר: "בהתעטף עלי נפשי את ה' זכרתי" (יונה ב ח). אמר רבי הונא: ג' רוחות על ידי שיצאו שלא במשקל, היה עולם חרב בהם ואלו הן: א' בימי יונה, וא' בימי איוב, וא' בימי אליהו. אמר רבי יודן ברבי ישמעאל: של יונה, על אותה הספינה היה ... של איוב על אותו הבית היה ... ואין לך קוזמיקון אלא של אליהו שנאמר: "והנה ה' עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים" (מלכים א יט יא).¹⁵

"קול דממה דקה"

כתוב אחד אומר: "ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר ויהי קולות וברקים" (שמות יט טז), וכתוב אחד אומר: "קול דממה דקה" (מלכים א יט יב) - כיצד יתקיימו שני כתובים הללו?¹⁶ כשהקב"ה מדבר הכל שותקים, שנאמר: "דמו יִשְׁבִי אֵי סַחַר צִידוֹן עֲבֵר יָם מְלֶאכֶּדֶד" (ישעיה כג ב), ואומר: "וידום אהרן" (ויקרא י ג) - דברי רבי יאשיהו. ר' יונתן אומר: כתוב אחד אומר "קול גדול ולא יסף" (דברים ה יח) וכתוב אחד אומר: "ואחר האש קול דממה דקה" - כיצד יתקיימו שני כתובים הללו? כשהקב"ה מדבר בקול גדול, מלאכי השרת מדברים בקול נמוך, שנאמר: "על חומותיך הפקדתי שומרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו המזכירים את ה' אל דומי לכם ואל תתנו דומי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלים תהילה בארץ" (ישעיה סב ו - ז) (ספרי במדבר פסקא נח).¹⁷

ונאמר: לכן לא תביאו את הקהל הזה (במדבר כ יב). ישעיה אמר: ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב - מיד: ובידו רצפה (ישעיהו פרק ו), אליהו - כי עזבו בריתך בית ישראל, ונאמר: ואת אלישע בן שפט מאבל מחולה תמשח לנביא תחתיך". אי אפשר עוד בנבואתך אליהו.

¹⁴ סטינו שוב מפסוקי ההפטרות לפסוקי הפרשה על מנת לנסות שוב להפך בזכותו של אליהו ולמצוא בכל זאת גרעין חיובי בקנאותו. שלא כאחי יוסף המקנאים באחיהם, אליהו מקנא לה'. אך שוב דא עקא, שבקנאותו לה' "שוכח" אליהו את עם ישראל. ראה מכילתא דרבי ישמעאל בא - מס' דפסחא פרשה א: "שלשה בניס הם: אחד תבע כבוד האב וכבוד הבן. ואחד תבע כבוד האב ולא כבוד הבן. ואחד תבע כבוד הבן ולא בכבוד האב. ירמיה תבע כבוד האב וכבוד הבן שנאמר: נחנו פשענו ומרינו אתה לא סלחת (איכה ג מב). לכן נכפלה נבואתו, שנאמר: ועוד נוסף עליהם דברים (ירמיה לו לב). אליהו תבע כבוד האב ולא כבוד הבן, שנאמר: קנא קנאתי ליי' אליה צבאות, ומה נאמר שם? ויאמר ה' אליו לך שוב לדרכך מדברה דמשק ... ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך. שאין תלמוד לומר לנביא תחתיך, אלא שאי אפשר בנבואתך. יונה תבע כבוד הבן ולא כבוד האב, שנאמר: ויקם יונה לברוח וגו'. מה כתיב? ויהי דבר יי' אל יונה שנית לאמר (יונה ג א) - שנית נדבר עמו לא שלישית". לגבי ירמיהו שבשבוועות הבאים נקרא הרבה מתוכחתו, ראה דברינו [זכרונות](#) בראש השנה. לגבי יונה ראה להלן.

¹⁵ למרות שלוש הרוחות איימו להחריב את העולם, זו של יונה הייתה רק על הספינה בה ירד, זו של איוב הייתה רק על הבית שלו, ורק זו של אליהו הייתה אכן רוח לכלל העולם (קוזמיקון מלשון קוסמוס, תבל) והיה בה איום ממשי על העולם. את הרוח האימתנית הזו, תוצאת קנאותו של אליהו, יש להשוות עם "קול הדממה" שלהלן שתקשר אותנו גם עם איוב. לגבי ההשוואה עם יונה, ראה ההקבלה של הלשון: "וישאל את נפשו למות" בהפטרותנו (פסוק ד) והמקבילה בספר יונה ד ח. אצל אליהו היא בתחילת בריחתו למדבר: "והוא הלך במדבר דרך יום וקבא וישב תחת רתם אחת אֶחָד וישאל אֶת נַפְשׁוֹ לְמוֹת וַיֹּאמֶר רַב עֲתָה ה' קַח נַפְשִׁי כִּי לֹא טוֹב אֲנִי מְאֹד". ואילו אצל יונה היא בסוף נבואתו כאשר ניצלה ניונה: "וַיְהִי כַּזֶּרֶחַ הַשָּׁמֶשׁ וַיִּמְן אֱלֹהִים רוּחַ קָדִים חַרִּישִׁית וַתֵּדַף הַשָּׁמַשׁ עַל רֹאשׁ יוֹנָה וַיִּתְעַלֵּף וַיִּשְׁאַל אֶת נַפְשׁוֹ לְמוֹת וַיֹּאמֶר טוֹב מוֹתִי מַחִי". ודומני שכבר האריכו רבים וטובים לדון בהשוואת שתי דמויות אלה הבורחות מנבואתן וכל היודע דבר, אנא ימהר להחכימנו. ואם נחזור למדרש בראשית רבה זה, ראה שם שכל העניין סובב סביב אדם הראשון: "כי לא לנצח אריב (ישעיהו נז) - עם אדם הראשון, ולא לנצח אקצוף - עם בריותי". מה שאלהו ראה בדורו, ראה כבר הקב"ה בתחילת בריאתו של עולם והבין שאי אפשר לשלוח רוחות אימתניות שיריבו עם רוח האדם הנסערת וההפכפכה ויחריבו את העולם. כי זה כל האדם. אולי כדאי לנסות גם את קול הדממה הדקה.

¹⁶ שים לב לעימות המיוחד הזה בין פסוק בתורה ובין פסוק מהנביאים! עימות שהוא בטובתו של אליהו, מעצם ההשוואה בין ההתגלות אליו במערה וההתגלות במתן תורה. אין כמעט השוואה בין משה במערה ואליהו במערה. המדרש לא מפתח נושא זה. מעמד שניהם שווה, באותה מערה פלאית שנבראה בערב שבת בין השמשות. כפי שראינו לעיל במדרש הפותח: משה נטמן במערה ואליהו נטמן במערה. במשה: וישמע את הקול מדבר אליו ובאליהו: והנה אליו קול". העימות הוא בין אליהו במערה ומעמד הר סיני! האם אליהו בא להר חורב לבטל את ברית משה בה, להשקפתו לפחות, העם לא מסוגל לעמוד? ואולי לקבל ברית חדשה?

¹⁷ הפתרון לסתירה לכאורה בין הפסוקים הוא שהעולם דמם, ורק קולו של הקב"ה נשמע - "כשהקב"ה מדבר הכל שותקים". ראה שמות רבה כט ט שגם הוא חוזר בסוף לאליהו: "א"ר אבהו בשם ר' יוחנן: כשנתן הקב"ה את התורה צפור לא צווח עוף לא פרח שור לא געה אופנים לא עפו, שרפים לא אמרו קדוש קדוש, הים לא נזדעזע, הבריות לא דברו, אלא העולם שותק ומחריש ויצא הקול אנכי ה' אלהיך, וכן הוא אומר (דברים ה) את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם קול גדול ולא יסף, אמר רשב"ל: מהו ולא יסף? אלא

מאי דרש? אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: "ואתה מרבבות קדש" (דברים לג ב) - אות הוא ברבבה שלו. ורבי אבהו אמר: "דגול מרבבה" (שיר השירים ה י) - דוגמא הוא ברבבה שלו. וריש לקיש אמר: "ה' צבאות שמו" (ישעיהו מח) - אדון הוא בצבא שלו. ורבי חייה בר אבא אמר רבי יוחנן: "לא ברוח ה' ואחר הרוח רעש לא ברעש ה' ואחר הרעש אש לא באש ה' ואחר האש קול דממה דקה... והנה ה' עובר". (מסכת חגיגה דף טז עמוד א).¹⁸

"שוב לדרכך מדברה דמשק" - ספרי דברים פסקא מא

"אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק" (שיר השירים ז ח) - אם עשיתם את התורה, קוו לאליהו שאמרתיו לו: "לך שוב לדרכך מדברה דמשק" (מלכים א יט טו). ואומר: "זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותנו בחרב על כל ישראל חקים ומשפטים: הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא" (מלאכי ג כב-כג).¹⁹

פסיקתא רבתי (איש שלום) פסקא ד - ויקח אליהו

כך פתח ר' תנחומא בי ר' אבא: "ובנביא העלה ה' את ישראל ממצרים" (הושע יב יד) זה משה. "ובנביא נשמר" (שם) זה אליהו. אתה מוצא שתי נביאים עמדו להם לישראל משבטו של לוי: משה ראשון ואליהו אחרון.²⁰ ושניהם גואלים את ישראל בשליחות. משה גאלם ממצרים בשליחות: "ועתה לך ואשלחך אל פרעה" (שמות ג י) ואליהו גואלם לעתיד לבא בשליחות: "הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא" (מלאכי ג כג). משה שגאלם ממצרים תחילה עוד לא חזרו ונשתעבדו במצרים. ואליהו כשיגאל אותם מן הרביעית מאדום עוד אינם חוזרים ומשתעבדים אלא היא תשועת עולם.²¹

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: טעמנו ממש על קצה המזלג מהפטרה זו. לדיון מורחב, ראה ספרו של הרב אלחנן סמט: פרקי אליהו, הוצאת מעלות, ישיבת ברכת משה, ירושלים תשס"ג.

כשאדם קורא לחבירו יש לקולו בת קול. והקול שהיה יוצא מפי הקב"ה לא היה לקולו בת קול. ואם תמה אתה על זו, הרי אליהו כשבא לכרמל כנס כל הכומרים ואמר להם (מלכים א יח) קראו בקול גדול כי אלהים הוא. מה עשה הקב"ה הדמים כל העולם והשתיק העליונים והתחתונים והיה העולם תוהו ובוהו כאילו לא היה בריה בעולם, שנאמר (שם) אין קול ואין עונה ואין קשב. שאם ידבר הם אומרים הבעל עננו. על אחת כמה וכמה כשדיבר הקב"ה על הר סיני השתיק כל העולם כדי שידעו הבריות שאין חוץ ממנו, ואמר אנכי ה' אלהיך". ועדיין יש הבדל גדול בין מעמד הר סיני ואליהו במערה. אם אין סתירה, הבדל גדול יש. במעמד הר סיני, קול של הקב"ה הוא בקולות וברקים, קול גדול ולא יסף, ויחרד כל הברואים והעם נחרד וההר נחרד, שמות יט) ואילו כאן קולו של הקב"ה הוא בדממה דקה (ביטוי אגב יחידאי במקרא, חוץ אולי מאיוב ד טז: "תִּמְוֶנָה לַיָּגֵד עֵינַי דְּמָמָה וְקוֹל אֶשְׁמַע"). האם דיבור הקב"ה בקול דממה עם אליהו הוא לכבודו? מעין אינטימיות מיוחדת לה זכו רק הוא ומשה? או שמא, אדרבא, יש בקול דממה זה אמירה ברורה לאליהו ששוב לא יהיה מעמד הר סיני חדש. שהקול הגדול של מעמד הר סיני לא יסף, אם במשמעות שלא פסק ואם במשמעות של קול חד-פעמי שאין לצפות לקול אחר שיבוא ויחליפו.

¹⁸ מדובר בסיפור על ארבעה שנכנסו בפרדס ... בן עזאי הציץ ומת ... בן זומא הציץ ונפגע ... אחר, קיצץ בנטיעות. ורק ר' עקיבא עלה בשלום וירד בשלום. וכשמלאכי השרת מבקשים לדחוף אותו (מחוץ למחיצה), אומר להם הקב"ה: הניחו לזקן זה שראוי להשתמש בכבודי. מה הסוד של ר' עקיבא שידע להיכנס לעולם הסוד ולצאת ממנו בשלום? מה הפסוק שידע לדרוש ששמר עליו? לפי רבי חייה בר אבא בשם רבי יוחנן, הפסוק שלנו: "קול דממה דקה". הרוצה להיכנס כאן לעולם הסוד ולפרדס ולחבר בין משה, אליהו ורבי עקיבא, לקולות וברקים ולקולות הדממה, לאליהו שנכנס ויוצא בבתי המדרשות של החכמים, לתשבי שיתרץ לנו קושיות ובעיות - יעשה זאת בלעדינו. לנו די פשטו של הסוד, פשטי הפסוקים הם שמאליהו אנו לומדים את התגלות השכינה דווקא בשקט ולא ברעש וממנו שאל גם הפייטן את: "וקול דממה דקה ישמע" של תפילת ונתנה תוקף.

¹⁹ שליחת אליהו לדמשק היא אולי עונש לקנאות אליהו בשעתו לדורו, אך נתפשת גם כשליחתו אל העתיד הרחוק, להיות מבשר הגאולה לדורות האחרונים. ראה איך המדרש מחבר את הפסוקים בהפטרה שלנו עם הפסוקים המסיימים את ספר מלאכי, שהם גם סוף דברי הנביאים כולם. מהפטרת פנחס, עברנו להפטרת שבת הגדול. ראה דברינו **זכרו תורת משה** לשבת הגדול. למה דווקא דמשק? בדרכו לדמשק, חוצה אליהו את ארץ ישראל למלוא אורכה ונפרד מעם ישראל שאותו אהב אהבה של קנאה.

²⁰ חלק מהמסתורין סביב אליהו, אשר מופיע בסערה בתחילת פרק יז במלכים א ונעלם בתחילת ספר מלכים ב, הוא מוצאו. "אליהו התשבי מתושבי הגלעד" אומר הפסוק. ואכן מדרשים רבים מייחסים אותו לשבט גד. אחרים, לבנימין וכאן ללוי. אולי גם תיקו זה יתרץ לנו אליהו כשיבוא במהרה בימינו אמן.

²¹ נסיים במדרש פסיקתא רבתי בו פתחנו. מלאכי סוף לנביאים מקשר את תורת משה עם חזרתו לעתיד לבוא של אליהו והוא שנותן לאליהו את מעמדו הנצחי אולי בתגובה להסתלקותו מהבימה של דורו. את דורו לא גאל, אבל יגאל את העם כולו לעתיד לבוא. וביני לביני, יבצע ויפיע בבתי המדרשות, בשוק וברחוב, בחלום וב"גילוי אליהו" לצדיקים ויודעי ח"ן. ראה כמו כן שמות רבה (שנאן) פרשת שמות פרשה ג: "ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי בא אל בני ישראל (שמות ג). מהו שאמר לו: כי אנכי שלחתיך? אמרו רבותינו: סימן לגאולה הראשונה שבאנכי ירדו ישראל למצרים, שנאמר: אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה (בראשית מו), וסימן לגאולה אחרונה שבאנכי מתרפאין והן עתידין ליגאל, שנאמר: הנה אנכי שלח לכם את אליהו הנביא [לפני בוא יום ה'] (מלאכי ג). אבל "אנכי" של מעמד הר סיני לא זז ממקומו, לך לא זכה אליהו.